

KİTAP TANITIMI

Hidayet IŞIK (*)

Din Fenomeni. Prof. Dr. Mehmet AYDIN. Din Bilimleri Yayınları. Dinler Tarihi Dizisi:1, Tekin Kitabevi. Konya 1993. Büyük boy. IV+393 sh.

Genelde Din Bilimleri, özelde Dinler Tarihi'ndeki çalışmaların, ülkemizde, son yıllarda nisbeten artış gösterdiği memnuniyetle gözlenmektedir. Bu sahada ortaya çıkan ve onbeş yıllık bir çalışmanın ürünü olan Din Fenomenide, türünün en yeni örneklerinden birini sergilemektedir. Eser bu özelliği ile üzerinde durulması gerektiği izlenimi taşımaktadır.

Dünyanın belli başlı büyük dinleri olan Hristiyanlık, Yahudilik, Hinduizm, Budizm ve İslamiyet hakkında ilgili sahaların uzmanları tarafından yazılan yazıların bir araya getirilişinden meydana gelen eser, "Din Fenomeni" adlı makale ile başlamaktadır. Son bölüm hariç, makalelerin hepsi Prof. Dr. Mehmet AYDIN Bey tarafından tercüme edilmiş, İslamiyet hakkındaki bu bölüm ise kendisi tarafından yazılmıştır.

Jean Chevalier tarafından yazılan ve kitaba adını veren birinci makale, dîni fenomeni, târihi ve sosyal bir perspektif içinde inceleyen bir araştırmadır. Yaşayan dinler hakkında istatistiki bilgiler ile başlayan (S. 3-5) yazı, mevcut dinlerin sanayi, teknoloji, şehirleşme karşısındaki durumunu incelemekte ve dinlerin bunlardan -genelde- menfi yönden etkilendiği görüşünü taşımaktadır.

Yazıda, çağdaş insanın din karşısındaki psikolojik ve sosyal durumuna işaret edildikten (S. 6-16), aşk-din ilişkisi ortaya konulduktan (S. 16-18) ve tanrı, peygamber, kutsal vb. dini oluşturan unsurlara işaret edildikten (S. 19-23) sonra Dine Üç Çağdaş Bakış adı altında Marks, Freud ve Jack Monod'un görüşlerine dikkat çekilmiştir. Burada yazar, önce Marksizm'e göre dinin iki farklı görünüşü olduğunu söylemektedir. Din bir yandan bir afyon olarak kurulu düzeni devam ettirme gücü, diğer yandan da bir reaksiyon olarak onu tahrip unsurudur ki, dini, Marksitlerin gözünde itibarlı kılan bu ikinci yüzüdür. Freud'a göre ise din, temelinde baba cinayeti bulunan zihni bir psikoz olayıdır. Jack Monod da Freud'çu

(*) S. Ü. İlahiyat Fak. Dini Trh. Arş. Görvl.

analizi esas almakla beraber, dindeki animist unsurlara dikkat çekerek, objektif bilginin dinin yerini dolduracağı iddiasını taşımaktadır. (S. 23-30).

Daha sonra dinlerin çeşitleri ve dinlerin açığa vurma, müşahhaslaşma, içine kapanma şeklindeki tekâmülü akabinde (S. 30 - 35) dinin geleceği üzerinde fikir yürütülmektedir. Yazara göre din, insan hayatındaki yerini korumaya her zaman devam edecek, buna bağlı olarak gelecek asır dini asır olacak ve Toynbee'nin de dediği gibi XXI. yy. medeniyeti mabedler etrafında teşekkül edecektir. (S. 39 - 45).

Aime Michel tarafından kaleme alınan "Mezheplerin Psiko - Sosyal Yapısı" adlı makalede İhtida olayının psiko - analizi yapılarak (S. 51 - 52, 62 - 64) bazı mezhep kurucuları psikolojik yönden tahlil edilmiştir. Joseph Smith ve Mormonlar (S. 55 - 58), John Wesley ve Metodistler (S. 60 - 63), Esseniler (S. 65 - 67), Hutterienler (S. 71 - 73) bu bölümde incelenerek; mezheplerde kaynaklara dönüş mitolojisinin bulunduğu (S. 70 - 71), temelinde bir takım mucizelerin olduğu (S. 74 - 75) zikredilmiştir.

Eserdeki üçüncü makale, Francine Kaufmann ve Josy Eisenberg tarafından yazılan Yahudiliktir. Makale Yahudiliği, siyasi ve sosyal tarihi içinde ele alan dinî, sosyal ve târihî bir incelemedir. Burada Yahudi tarihi dört devrede ele alınmıştır:

1 — İbranilerin Dini: Hz. İbrahim'den (M.Ö. XVIII. yy.) birinci mabedin Babil kralı Nabukadnezar (Buhtunnasr) tarafından tahribine (M.Ö. 586) kadar olan devre. Hz. İbrahim'in Filistin'e göçü, Yahudilerin Mısır'a yerleşmesi ve Hz. Musa tarafından Filistin'e getirilişleri, Tevrat'ın verilmesi, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın hükümraniği, Yahudi devletinin İsrail ve Yahuda olarak ikiye ayrılması bu devrin olaylarıdır. (S. 90 - 97).

2 — Hahamlık Yahudiliği: Birinci mabedin tahribinden Talmud'un tamamlanmasına (M.S. II. yy.) kadar olan devre. Babil sürgünü ve Diaspora yahudiliği; Babil'in Pers kralı Cyrus tarafından feth edilmesiyle M.Ö. 538'de bir kısım yahudinin Filistin'e göç ederek, bugünkü yahudiliği tesis eden ve yahudilikte, hristiyanlıktaki Pavlos'un rolünü oynayan Ezra'nın etrafına toplanmasıyla başlayan ikinci mabed yahudiliği; yahudiliğin Babil mitolojisi ve Yunan felsefesinin tesirine girişi; Esseniler, Zelotlar, Sadukiler, Ferisiler gibi yahudi mezheplerinin teşekkülü; Tevrat'ın sözlü yorumu olan ve vahiy mahsulü olduğu kabul edilen Talmud'un Yuda Hanasi tarafından kaleme alınması bu devirde meydana gelen olaylardır. (S. 97 - 107).

3 — Ortaçağ Yahudiliği. Talmud'un bitiminden özgürlüğe (1791 Fransız ihtilali) kadar olan devre. Bu devrede Yahudiler birtakım baskılara maruz kalmışlar, Talmud'un tamamlanmasıyla Gaonimler (Talmud

akademisi başkanları) çağı başlamış, Yahudi düşüncesi Yorum - Din Felsefesi - Mistisizm şeklinde kendini göstermiş ve M.S. XIII. yy.da Yahudi Mistisizminin kaynağı Kabbala ortaya çıkmıştır. (S. 107 - 112).

4 — Modern ve Çağdaş Yahudilik: 1791'den günümüze. Bu devrede ise Fransız ihtilali ile Yahudiler medeni haklarına kavuşmuşlar, Moses Mendhelson (1729 - 1786)'un, Yahudiliği, Batı medeniyeti ile entegre etmek isteyen reformist Haskala hareketi ortaya çıkmış, Siyonizm fikri canlanarak İsrail devleti kurulmuştur. (S. 112 - 122).

Eserde, Yahudilikten sonraki üç makale, Hristiyanlığın üç büyük mezhebi olan Katoliklik, Ortodoksluk ve Protestanlık hakkındadır.

Albert M. Besnard tarafından yazılan Katoliklikte, Hristiyanlığın, başlangıçtan günümüze kadar geçirdiği teolojik ve pratik problemler incelenmiş, bu mezhebin Ortodoksluk ve Protestanlık karşısında uğradığı güçlükler dile getirilmiştir.

İsa vasıtasıyla kurtuluş dini kabul edilen Katolikliğin târihi ve çok sıkı hiyerarşik yapısına dikkat çeken yazar, Milan Fermanı'nı (M.S. 313) (S. 137 - 138), İznik (M.S. 325) (S. 138 - 139), Trente (1545 - 1563) (S. 143 - 145) ve II. Vatikan (1962 - 1965) konsillerine dikkat çekmiş, (S. 143 - 145), reform karşısında Katolikliğin durumundan bahsetmiştir. Son olarak bu mezhebin içinde bulunduğu manevi ve doktriner krizden bahs eden yazar, II. Vatikan konsilinden sonra bunun aşılması beklentisi içindedir. (S. 164).

Olivier Clement tarafından yazılan Ortodokslukta ise, ilk bin yılın kilisesi ve Ortodokslarca kabul edilen ilk yedi genel konsil anlatılmış, (S. 200 - 204) XI. yy.dan sonraki Doğu - Batı ayrılığının getirdiği problemler ele alınmıştır. (S. 204 - 207). Gerçek Bizans olarak adlandırılan, İstanbul'un Türkler tarafından fethine kadarki 400 yıllık devre (1054 - 1453) bilimsel ölçülerde değerlendirilmiştir. (S. 205 - 207). Bunun yanında mezhebin teolojik yapısı da incelenmiş ve bu mezhepteki mistik boyuta dikkat çekilmiştir. (S. 208 - 218). Yazar ayrıca, Ortodoks kiliselerin Komünizm karşısında Balkanlarda ve Rusya'da karşılaştığı güçlükleri de dile getirmiş (S. 209 - 219), çağdaş dünyada Ortodoksluğun durumundan da bahsederek Moskova Ortodoks patriğinin siyâsi - dînî emellerine işaret etmiştir. (S. 219 - 224).

Roger Mehl tarafından yazılan Protestanlıkta da Martin Luther ile başlayan Katolik kilisesi bünyesindeki bölünmenin nedenleri ele alınmış (S. 249 - 250), Protestanlığın Avrupa'daki yayılışından bahsedilerek, reform önderleri Luther, Calvin ve Zwingli arasındaki doktrin farklılıkları anlatılmıştır (S. 250 - 254). Protestanlıktaki iman - inayet ve İncil'in yoru-

mu üzerinde yoğunlaşan anlayışa dikkat çekilerek (S. 255 - 277), İncil'in otoritesinin Papa'nın otoritesinin yerine geçişi ile İncil'in kağıttan Papa durumuna gelme tehlikesine dikkat çekilmiştir. (S. 261).

Jean Varenne'nin yazdığı Hinduizm'de, Hindistan'ın dini coğrafyası ortaya konularak, Hint dünyasının zenginliği anlatılmıştır. Hinduizm'deki İman ve İbadet anlayışından sonra (S. 290 - 302) Hint mitolojisinden de bahsedilerek (S. 302 - 311), Hinduizm'in tarihçesine geçilmiştir. Vedalar devri, Klasik Hinduizm ve Çağdaş Hinduizm olarak üçe ayrılan tarihçe içinde (S. 311 - 315) Çağdaş Hinduizme biraz daha fazla yer verilerek bu anlayış içindeki reformist ve entegristler anlatılmıştır. Birinciler, Hinduizm'in modern dünyadaki yerini bulabilmesi için reform yapılması gerektiğini söylerken; ikinciler, geleneğin safiyetini korumaya çalışarak Batı tesirlerine tamamen sırt çevirmişlerdir. Bu iki hareketten entegristler azınlıkta olmalarına ve reformistler gibi teşkilatlanamamalarına rağmen yazar, Hint kıtasının Hindistan ve Pakistan şeklindeki taksiminin onların tahriki sonucu olduğunu söylemektedir. (S. 313 - 315). Bunun yanında Ramakrişna ve Vivekenanda gibi, milli bir din olan Hinduizm'e evrensel bir boyut kazandırmak isteyen reformatörlerden de bahsetmektedir. (S. 315). Son olarak yazar, - resmîyette kaldırılmasıyla beraber - pratikte de kast sisteminin kaldırılması başta olmak üzere, Modern Hinduizm'in yeni bir vecheye sahip olacağı beklentisi içindedir. (S. 315 - 316).

Aynı yazar tarafından kaleme alınan Budizm adlı makalede, Budizm'in dünya görüşü ve ahlak felsefesi anlatılmıştır. Budizm'in temelinde, dünyadaki herşeyin ızdırıp olduğu, ızdırabın kaynağı da arzu kabul edildiği için, mutluluğa, zahitlik yoluyla arzuyu öldürmekle erişilebileceği, bunun neticesinde de Nirvana'ya ulaşılacağı fikri olduğuna dikkat çekilmektedir (S. 351 - 354). Daha sonra Budizm'in tarihi anlatılarak, bu dinin Hindistan'da yayılmasında büyük rolü olan ve Budizm'de, Hristiyanlık'taki Konstantin'in rolünü oynayan Kral Ashoka'ya dikkat çekilerek (S. 355 - 356) Budizm'in Mahayana (Büyük Yol) ve Hinayana (Küçük Yol) mezhepleri anlatılmıştır (S. 357 - 359). Japon Zen - Budizmi (S. 359 - 360) ve Budizm'in geleceği üzerinde de fikir yürütülerek, Hint'te kast sistemine karşı bir alternatif olmasıyla beraber, modern dünyada artış kaydetmediği belirtilmiştir. (S. 360).

Eserin sonunda yer alan İslam Dini ise Prof. Dr. Mehmet AYDIN Bey tarafından yazılmıştır. Müellif, batıların İslam'a bakış açısı hala taraflı ve yanlışlarla dolu olduğu için, batılı bir yazarın yazısını tercüme etmek yerine, konunun kendisi tarafından yazılmasının daha doğru olduğunu düşündüğünü söylemektedir.

Yazıda, İslam Dini değişik bir perspektiften ele alınarak, günümüz İslam dünyası ve İslami anlayışı için orijinal fikirler ve teklifler ileri sürülmüş, İslam'ın diğer dinler arasındaki yeri tayin ve tespit edilmeye çalışılmıştır.

İslam'ın doğuşu, tarihi gelişimi ve temel kaynakları özetle anlatıldıktan sonra (S. 371 - 385) İslam dünyasındaki düşünce akımlarına geçilmiştir. (S. 385 - 387). İslam tarihinde, bir "İslam skolastik dönemi"nin olmadığını söyleyen müellif, bugünkü İslami düşünce akımlarının ilkinin "reformist akım" olduğunu söylemektedir. Ancak bu akım İslam dünyasında köklü kabul görmemiştir. İkinci akım, "Batı modeli aydın tipi" akımıdır. Bu akım da İslam dünyasının, kendi aydın tipini yetiştirmeye başlaması ile eski hızını kaybetmiştir. Diğer bir akım, tamamen koyu bir taassub içinde, geleneksel bir anlayışa bağlı kalarak her türlü yeniliğe karşı cephe alan akımdır. İslam dini için bir handikap oluşturan bu akımın taassubu cehalete dayandığı için, tamamen yok olma özelliği taşımaktadır. Dördüncü olarak, İslam dünyasındaki dinamik düşünce akımı, Batı teknolojisini, İslami değerler sistemi içerisinde ifade etme gayretidir. Bu akım İslam toplumunu Batı modeli sanayi tipine kavuşturarak, kendi ruhunu kaybetmeden, modern hayata adaptasyonunu sağlama akımıdır. Yazara göre, İslam toplumu için en faydalı ve gerekli olan fikir bu akım içinde bulunmaktadır (S. 386 - 387).

Yine, söz konusu makalede, İslam'ın dinler arasındaki yeri diyalog açısından, sosyolojik ve teolojik yönden çok güzel bir şekilde ortaya konulmuştur. (S. 387 - 390).

İslam her zaman diğer dinlerle diyaloga açık bir dindir. Vatikan tarafından II. Vatikan konsilinden (1962 - 1965) sonra başlatılan dinlerarası diyalogu İslam, XV. yy. önce başlatmış ve kendi tarihi içinde bunu uygulamıştır. (S. 389).

Sosyolojik açıdan İslam, modern çağdaki sanayileşme ve şehirleşme ortamına kolayca ayak uydurmuştur. Çünkü İslam'ın teorik yapısı, değişen dünya şartlarına, kendi özüne bağlı kalarak çözüm getirecek güçtedir. Kitabın birinci makalesinde de görüldüğü gibi Hristiyanlık bundan zarar görmektedir. Bedbinci dünya görüşüne sahip Budizm ise, modern dünyada en çok mensubunu kaybeden dindir. Batı teknolojiyle iç içe olan Hindistan'da, tamamen milli karakterli olan Hinduizm'in karmaşık yapısı karşısında dini yönden bir kaos yaşanmaktadır. (S. 389).

Teolojik yönden ise, tanrı Yahve'yi sadece Yahudilerin tanrısı kabul eden Yahudilik milli din hüviyetinden kurtulamamış, Hristiyanlık ise temeldeki trinity (teslis) krizini mantıki temellere oturtamamıştır. Bunların kar-

şısında İslam akidesinin rasyonel yapısı hemen kendini göstermektedir. İslam'daki Allah anlayışı, peygamber düşüncesi, ahiret telakkisi Kur'an'da mantıklı temellere oturtulmuştur. (S. 389 - 390).

Son olarak İslam'ın özelliklerinden bahseden müellif İslam'ın, M.Ö. XIII. yy.da doğan Yahudilik ve 2 bin yıllık Hristiyanlık karşısında çok yeni bir din olduğunu söylemektedir. Yine İslam peygamberinin hayatı, diğer peygamber ve din kurucularının aksine bütün ayrıntıları ile tespit edilmiştir. Onun mesajı olan Kur'an da vahiy hüviyetini koruyarak bozulmadan günümüze ulaşmıştır. İslam insan unsurunu ön planda tutarak dünya - ahiret dengesini sağlamıştır. Budizm'in dünyaya sırtını dönmesi, Yahudiliğin sadece kendi toplumuna hitab eden bencil sistemi, uygulamada tamamen tersi olmasına rağmen Hristiyanlığın yalnızca uhrevi hayata dönük anlayışı karşısında İslamiyet, esas itibariyle bir din iken, kendine hakim bir kültür ve bütün insanlığa hitab eden bir medeniyettir. Bunun yanında İslam, her türlü fikir hareketlerine göğüs gerecek bir durumdur. (S. 390 - 392).

Bu arada müellifin, İslam dünyasının, çok büyük bir medeniyet oluşturduktan sonra, bugünkü durumuna düşmesinin ve bundan kurtuluş çarelerinin üzerinde de fikir yürütmeyi unutmadığını belirtmemiz lazımdır. Müellife göre, İslam dünyasının geri kalış olayı tek yönlü bir cevapla çözülemez. Her sosyal hadise gibi bu da kompleks bir olaydır. Fakat çöküşün temelinde yatan esas neden zihinsel mekanizmanın işlememesi, yani entellektüel tembelliktir. Bunun vebali de İslam'ın değil müslümanlarındır. Bundan kurtuluşun çaresi de İslam'ın, değişen dünya şartlarına bağlı olarak kitap ve sünnete göre yeniden yorumudur. Ancak bu, reformist bir yeniliğe duyulan özlem değildir. Bu, İslam'ın gelişmesinin engellerinin ortadan kaldırılması ve çağdaş müslümanın günlük modern hayatla bütünleştirilmesidir. Bunun için İslam dünyasında geniş çaplı bir İslam rönesansına ihtiyaç vardır ve bunun gerçekleştirilebilmesi için de, İslam dünyasında bilim kadroları probleminin halledilmesi gereklidir. (S. 378 - 379).

Görüldüğü üzere, tanıtımını yaptığımız bu eserde yer alan bütün yazılar, sahalarının uzmanları tarafından yazıldıkları gibi, bugüne kadar bu alanda yazılanlardan farklı şekilde kaleme alınmışlardır. Prof. Dr. Mehmet Aydın Bey'in de ifade ettiği gibi, bu durumyla eserde yer alan bütün makaleler sadece bir din tarihi değil, bir din sosyolojisi ve dini bir çok boyutu ile ele alan sosyoloji ve tarih muhtevalı bir incelemedir. İslam dini de buna uygun olarak aynı değişik açıdan ele alınmıştır.

Bunun yanında, mütercim tarafından her bölümün sonunda, o bölümde geçen şahıslar ve fikir akımları hakkında çok gerekli bilgiler verilmiştir. Eserin kendisi kadar bu dipnotlar da doyurucudur. Bizce, bu da eserin orijinal bir yönü sayılabilir.

Eserin, dinlerarası diyalogun gündeme geldiği -ve hatta bu adla İlahiyat fakültelerine seçmeli bir dersin konulduğu - günümüzde, sahanın uzmanlarına ve entellektüel kadrolara faydalı olmasını diliyor, ülkemizdeki Dinler Tarihi çalışmaları içinde gerekli yerini alacağı beklentisini taşıyoruz.